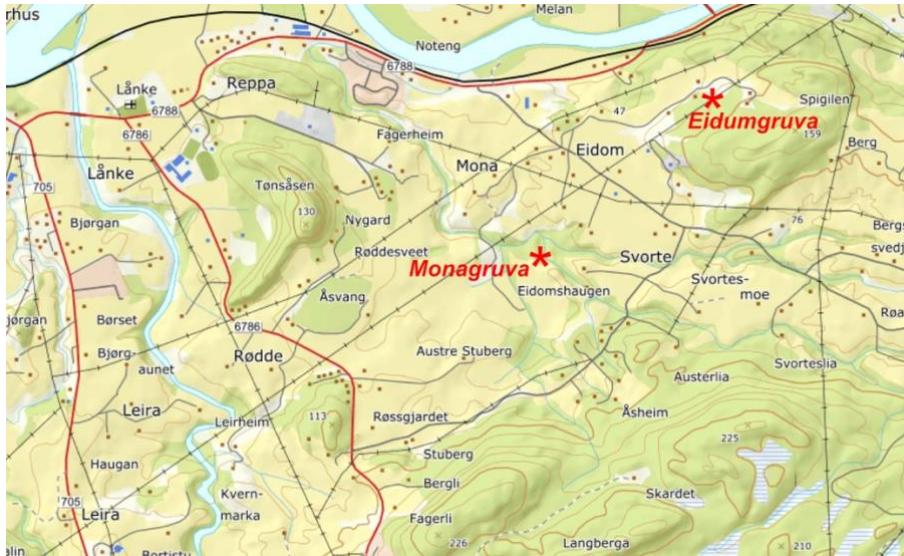

Skiferdrift i Monagruva og Eidumsgruva

Av Roar Aarnes

I 2020 har Stjørdal Museum Værnes viet sin sommerutstilling til skifer. I Lånke var det flere skiferbrudd, og det mest iøynefallende og desidert største er Sorte skiferbrudd, - antagelig det største i hele dalføret. Men i Sortasgrenda var det flere skiferbrudd, - Monagruva, Eidumsgruva og Røasgruva, pluss noen flere smågruver hvor det arbeidet 1-2 mann på egen grunn.

Monagruva:

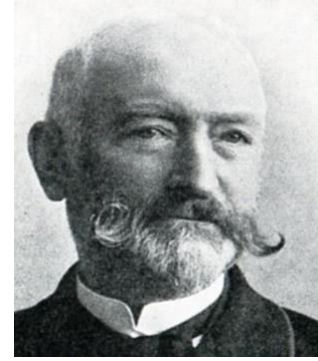
Monagruva var i drift fra 1864. Da skrev Ole Olesen Lillemo som var bruker på Østre Lillemo (Gnr. 155 br. 1) kontrakt med Olivarius Richter som var brukseier på Mæle. før han året etter solgte gården og emigrerte til Amerika. Kontrakten må betraktes som nokså ensidig hvor Richter hadde ubegrensede rettigheter.

Kontrakt

Undertegnede overdrar herved til Hr. Olivarius Richter, bruks og driftsrettigheter til samtlige av de stenbrudd der måtte forekomme på min i Nedre Stjørdal beliggende Gård Lillemo, Matr. N. 229 på følgende vilkår:

- 1. Den omhandlede rett skal heretter for bestandig og utelukkende og uten innskrenkning av noen som helst, det være sig gårdeier eller andre, tilkomme Hr. Richter, der således kan gjøre seg de nevnte stenbrudd så nyttige og fruktbringende som han best vet, vil og kan ved enten selv å drive den eller ved å avhende eller overlade sin rett til andre.*
- 2. Alt avfall av driften, såsom jord, grus mm. kan henbringes og henlegges på de steder av min eiendom der hvor det for de driftsberettigede måtte falde beleilig likesom den fornødne grunn til veier og tomter til hensettelse av skur, oppførelse av hus og annet driften vedkommer, overlades den driftsberettigede uten vederlag og efter hans eget valg.*

3. *De igjennom min nevnte eiendom rennende bekker eller vassdrag kan uten beskrenkning benyttes til driften av stenbruddene og eller til hva andet, den driftsberettigede måtte ønske, uten ansvar for den mulige Skade som derved måtte påføres gården Lillemo.*
4. *Som vederlag for avståelsen av disse rettigheter betaler Hr. Olivarius Richter mig 300 – trehundrede Speciedaler, som erlegges med 100 Spd. årlig i 3 på hinannen følgende år fra nedenstående dato at regne.*

Olivarius Richter
1837 - 1905

Bjerkan 11. April 1864 Ole Olsen Lillemo

Gruva lå i rasgropa etter Monafallet, like ved der Monabekken (Sagbekken) møter Sortasbekken. Her drev Olivarius Richter skifersteinutvinning frem til rundt 1890. Antagelig ble det slutt her da Richter startet drifta i Eidumsgruva.

I ettertid drev Ole Edvardsen Prestmo skiferdrift i gruva for egen regning i en periode rundt 1920, - men det var kortvarig.

I dag er gruva totalt gjengrodd, men hele bekkeleie er fullt opp av skiferstein etter produksjonen.

Rester etter Monagruva

Sivert Aasheim som i voksen alder skrev ned sine minner fra barndommen og publiserte dem i Stjørdalens Blad under pseudonymet Sjur, har også nedtegnet noen episoder fra livet i Monagruva slik han hadde fått de fortalt fra sin far som arbeidet der i perioder:

”Monagruva lå i nærheten av heimen min, og når vi guttunger ble såpass at vi sprang litt på egen hånd var vi ofte der for å sjå hvordan det gikk for seg å få steinen ut av berget og lage den ferdig til bruk.

Det var ikke noe maskinelt utstyr den gang, det var ”steinpikka” som var det viktigste redskapet. Med den hakket de ut steinen i lange reklinger som de kløyvet opp for videre behandling.

Det var en kald jobb på vinterstid å sitte på berget og hugge stein, men de kledte seg godt de gamle, - mange lag med ullklær over og under. På føttene hadde de som regel labber

som de laget selv, - de var ikke så pene just, men varme var de. Det var en 6 – 7 mann som arbeidet i Monagruva, alle fra det nærmeste nabolag. Det var husmenn eller småbrukere som de kaltes, hvis de hadde fått kjøpt den plassen de bodde på.

Husmennene hadde pliktarbeide på gårdene et visst antall dager i onnene, men utenom det var de i gruva. Fortjenesten var det ikke så stor forskjell på, det var utregnet slik at de skulle tjene så mye at de hadde levemåten på et vis. De hadde heller ikke så store fordringer til livet, hverken i matveien, klesveien eller utstyr i heimen. De skiftet ikke ut møbler etter 4-5 år for at alt skulle være etter siste mote.

Far arbeidet også en tid i Monagruva, og han fortalte oss mye heime om det daglige liv i gruva, - om store eller små episoder som kunne inntreffe. På grunnlag av det som far fortalte kan dette nedtegnes.

Det var en brukseier fra Stjørdal som var driftsherre. Han hadde forresten flere gruver som ha drev, både i Lånke og Stjørdal, så han drev i stor stil. Han fikk tak i en mann som ble ansatt som bas, og han skulle avlønnes med en 2-3 øre mer for timen. Men så skulle han også passe på at tempoet var på topp og at ingen slentret unna i arbeidet.

Dette pålegg tok han meget alvorlig, og det var bare så vidt at karene kunne stopp såpass at de fikk seg en skrå eller karvet i pipa uten at de fikk et stygt øyekast fra basen.

Det traff seg slik iblant, at det kunne være et lag med skrotberg mellom skiferlagene som måtte mineres vekk. Da ble 2 mann satt til å bore hull, og når det var ferdig var det basens jobb å lade og fyre av mineskuddet.

Han brukte ikke som andre folk å rope "Varsko her" før han tente lunta, - han regnet med at da gikk det for lang tid som var bortheftet. Basen tente lunta og så la han sjøl i vei og sprang, og så ropte han underveis: - "No brinn det!". Da var det bare i all hast å kaste seg bakom en stor stein eller noe annet som kunne ta av for den verste steinskura. Det smalt fort, for lunta var kort, - den måtte spares på, for den var kostbar.

Men så traff det seg slik at en dag ble basen sjuk, - han måtte gå heim å legge seg, og kom ikke mer igjen. Da ble karene enige om å ta det litt mer med ro, når ikke basen hang over dem bestandig. Det var sommer og sola steikte hele dagen, så de syntes det var hyggelig med et 5-minutt engang iblant. De var litt nervøs for at sjefen kunne komme når de hadde en pause, og det var ikke bra. Fra gruva hadde de ingen utsikt, men et stykke lenger etter vegen var det en fin utsiktsplass som de etter tur skulle ta plass og passe på så ikke arbeidsherren overrumplet dem.

Ola Skaret arbeidet også i gruva, og en dag var det hans tur til å holde utkikk, når de andre skulle ha langpause. Det sto også et stor bjørk på denne plassen, og Ola kløv like godt opp i treet og satte seg på ei grein. Etter kort tid sovna Ola, - for sola skein så varmt, og Ola var trøtt, for han arbeidet langt utover natta heime med slåttonna. Akkurat da traff det seg slik at sjefen kom, - og han fikk se at Ola satt på ei grein og sov.

Han ropte til Ola og ville høre hva det skulle bety at han satt der. Men da ble Ola så forfjamsset at han datt ned og tok bakken rett foran sjefen. I halvsøvnen så sa han: "Æ satt på utkiken, - og så sovna æ". Dette forsto ikke arbeidsgiveren, og når han kom inn til gruva ville han gjerne få rede på sammenhengen.

Da var det en snartenkt mann i laget som sa: "Vi frøkte for at han Ola hell på å bli smårar. For han hi itj vorri lik sæ på mang daga. Det e visst varmen han itj tåle. Vi har snakka om å få tak i doktern te'n, og hvis han itj bli bér, må vi gjørrå alvor tå det, og kanskje få'n på et asyl for å behandles".

Dette godtok arbeidsherren og de måtte love ham å gi beskjed om hvordan det utviklet seg. Men Ola ble frisk igjen så snart sjefen hadde gått...

Det lakket og led til jul det ene året, og karene begynte å snakke om å ordne seg med litt juleskjenk. Det var bruksmåten det, for det var lang jul den tida, - helt frem til tyvendedagen, og det ble 3 ukers fritid omtrent. Det var således trivelig å ha en dram å by på når naboer og andre kjente stakk innom.

De hadde hørt snakk om at hvis de slo seg i lag og kjøpte så mye som et "anker", så ble prisen betydelig nedsatt. Et "anker" var en kagge på omtrent 40 liter. Det var også mye, men det var 6 mann som var interessert, - og da ble prisen rimelig.

Resultatet ble at de bestilte en slik kagge, og så fikk de den sendt med jernbanen og i all hemmelighet hentet med leilighetsskyss til gruva, hvor den ble godt gjemt i smia. Den skulle deles den siste arbeidsdagen før jul.

Dagen før julaften skulle de ta jul og alle mann hadde med seg en blikk-krukke når de kom på arbeide om morgenen. De ventet at sjefen kom, så de kunne ikke foreta noen deling før han hadde vært der. Han kom på formiddagen med noen kroner i lønning, - ønsket dem god jul og gikk. Men så var det også klart for å dele skjenken. Det var litt "broket" å finne ut hvor mye det ble på hver enkelt, og de fant seg en steinhelle og en stein å skrive med. Ingen var spesielt stiv i regning, men de fant ut at det ble i alle fall 6 liter på hver, - resten ble det vanskeligere med, for det ble komma og desimalregning, - og det var noe verre. De forsøkte på flere måter, uten at de var sikker på at det var riktig. Men så var det en mann i laget som foreslo at de skulle dele ut 6 liter på hver, og desimalene kunne de i fellesskap drikke opp der på stedet, - så ble det rettferdig på alle.

Det ble enstemmig vedtatt, - og så begynte festen. Ananias var også med på spleisen. Han var ingen ungdom lenger og var heller ikke vant med så mye skjenk, så det tok ikke så lang tid før han begynte å nappe seg i skinnskjegget og prate politikk. Han var ellers en meget fåmælt mann, men når samtalen kom inn på politikk var han snakkesalig. Han var ivrig høyremann og fremholdt alle de fordeler en høyremann hadde, - både her i livet, og aller mest i det fremtidige. Når noen spurte ham hvor hen han sanket all den visdom om høyre, fikk de det svar, - at det hadde hans arbeidsgiver fortalt ham, - og det var en skolert mann, så han visste hva han snakket om, - det var sikkert.

Stemningen steg utover ettermiddagen og kvelden og det var enda en del igjen på kaggen. Det var ingen tanke om å gå hjem i rett tid for noen, - alle ville ha sin rettmessige del av desimalene. Utpå kvelden fikk Ananias tak i krukka si, gikk ut og forsøkte å peile inn kursen heim til kona. Det gikk ikke så fort, - to steg fremover og et tilbake og et til siden, - men det gikk rette leia. Når han hadde kommet et stykke følte han trang han trang til å utføre et "nødvendig ærende", og han satte krukka fra seg på stien og tok peiling på et skogholt i nærheten. Heime i stua gikk Jonetta og ventet på Ananias. Kveldsgrauten var kokt og kommet på bordet, men ingen Ananias kom. Det gikk en time over den vanlige tida, det gikk to og tre timer, men da ble Jonetta nervøs og gikk ut for å sjå etter mannen sin.

Det var månelyst og fint vær, - ikke noe kalt, men litt nysnø. Hun gikk den vanlige stien som Ananias brukte når han gikk til og fra arbeidet. Når hun var nesten fremme ved gruva fikk hun se ei krukke på stien. Hun kjente krukka, undersøkte innholdet, - og med ett forsto hun årsaken til at Ananias ikke var kommet heim i rett tid. Fra krukka gikk det et slags spor som hun fulgte, - og der i buskene fant hun Ananias som lå og sov, og tenkte hverken på Høyre, Venstre eller Jonetta.. Hun forsøkte å få liv i ham og få ham opp, - men det gikk ikke. Så forsøkte hun å bære ham, men det gikk slett ikke. Når hun da forsto at Ananias ikke var flyttbar, gikk hun heim etter to varme skinnfeller. Den ene tullet hun godt rundt Ananias, og det andre omkring seg selv, og så la hun seg ved siden av for å passe på ham og hjelpe ham når han våknet.

Det tok en lang tid, men ut på morgenkvisten våknet Ananias og forsøkte å orientere seg. Men da var også Jonetta på pletten og hjalp ham på rett kjø. Så ruslet de hjemover arm i arm med hver sin skinnfell. Når de omsider kom heim måtte Jonetta gjøre opp i grua, henge over ei gryte for å få varmt vann. Ananias måtte ha seg en ordentlig rundvask og få på seg rent undertøy, for det hadde ikke gått så bra med det "ærende" han skulle utføre. Når de var ferdige med alt dette la de seg i ektesenga og sov helt til klokkene i Lånke gamle kirke ringte høytiden inn. Og så ble det jul igjen."

Ananias og Jonetta som historien dreier seg om, bodde på Ananiasplassen i Åsgrenda og var de siste som bodde der. Plassen lå "Utpå Bærje", der Åsheim Ytre (Gnr. 155 br. 7) ligger. Alle deres tre barn døde unge. Ananias døde i 1907 og Jonetta i 1914.

Eidumsgruva:

I Eidumsgruva var det også Olivarius Richter som drev. Driften her startet opp i 1890, og kontrakten som ble skrevet med Peter Pedersen Eidum som da var bruker i "Øver-Eidum" (Gnr. 154 br. 1), var i utgangspunktet skrevet over samme lest som "Mona-kontrakten". Richter hadde alle rettigheter. Forskjellen var at denne kontrakten var tidsbegrenset til 25 år og leien var kr. 100 pr. år. Richter kunne når som helst si opp kontrakten med 3 måneders varsel. I ungdommen hadde Peter Eidum arbeidet for Karl Løken på butikken på Spende, og der hadde han nok plukket opp noen triks når det gjaldt forhandlinger. Kun noen få måneder etter at Olivarius hadde starta opp, og Peter så hvordan det barka løs i gruva, fikk han reforhandlet prisen til kr. 200 pr. år, og i tillegg skulle han få anledning til å bruke avfallsskifer til egen grøftesetting, samt delta i skiferkjøring mot betaling på samme vilkår som andre kjørere. Oppsigelsesfristen ble da endret fra 3 til 2 måneder.

Her i Eidumsgruva var det drift i en 15 års tid, frem til Olivarius Richter døde i 1905.

Eidumsgruva

Lars Lillemo (1848-1927)

Lars Nilssen Lillemo (1848 – 1927) bodde en tid som innerst under Mæle hos Olivarius Richter og arbeidet da i skiferbruddet hans der. Da Lars overtok farsgården Søre Lillemo (Gnr. 155 br. 2) og flyttet tilbake til Åsgrenda i 1884, begynte han som arbeidsformann i Monagruva. Etter at arbeidet i Monagruva ble nedlagt, var han arbeidsformann i Eidumsgruva.

Sønnen Ole Lillemo (1887 – 1971) tok opp arven etter sin far, og førte skiferarbeidet videre. Han arbeidet i en årrekke i Sorte Skiferbrudd.